

MEDVE ZOLTÁN

Visszatérnek Oroszországba a jezsuiták

Sajnálatos maga a tény, de előre látható volt: a megindult társadalmi és politikai változások nem hozták meg *oroszföldön* (nagyorosz, fehérorosz és kisorosz, azaz ukrán földön) a vallási békét. Az újjáéledt nagyorosz nacionalizmus képviselői ismét zászlajukra tűzték Filofej sztarc *„harmadik Róma”* axiómáját, a hagyományörző értelmiség *„aki orosz, pravoszláv”* elvének gyakorlati megvalósítását, jóllehet ma már világos, hogy a fenti alapelvekre épített Róma-gyűlés s így a nyugati keresztény kultúra térhódításától való félelem következtében képződött hermetikus elzártságra telepített antiteista és ateista szovjet egyházpolitika nyomán következett be *„az orosz egyház tragédiája”* (L. Regelson).

Közismert, hogy a pravoszláv egyház a *„symphonia”*, azaz a *„szent kettő hatalom”* (szvjascennaja szugubica) elve és gyakorlata alapján (a cár és a pátriárka trónusa egymás mellett állt az Uszpenszkij [Mária mennybemenetele] székesegyházban) annyira összefonódott a cári hatalommal, hogy csak az 1905. április 17-i cári *„vallási türelmi rendelet”* szüntette meg a pravoszláviáról más vallásra áttértek hivatalos üldözését.

Noha a szintén jól ismert szovjet egyházpolitika teljesen fel akarta számolni az orosz nemzeti pravoszláv egyházat — 1935-re tűzte ki minden templom bezárását illetve tervbe vette lerombolásukat — a későbbiek folyamán a megnyomorított egyház kutyahűségével nemcsak kiegyezett, hanem *„barátságot”* is kötött az államhatalommal. Ennek köszönhetően az 1939-46 között bekebelezett területeken (elsősorban Galíciában és Kárpátalján) a pravoszláv hitre térést elutasító görög katolikus papságot elhurcolták, 25 év kényszermunkára ítélték és egyházuk likvidálása után a pravoszláv egyház hivatalból megkapta a be nem zárt templomokat. Az a remény és jóindulatú feltételezés, hogy az unitus egyház javait csak *„megőrzésre”* vették át, hiú ábrándnak látszik. A moszkvai, vagyis összoroszországi pátriárkává ugyan meg nem választott, a bukott rezsim elve-éhez továbbra is hű, ám a közelmúltban visszavonulásra bírt kijevi ukrán metropolita, Filaret, a szovjet egyházpolitika és arcátlan történelemhamisítás eszköztárának további igénybevételével nem átalotta azzal vádolni ukrán népe katolikus, sőt az orosz egyháztól elszakadni kívánó autokefál pravoszláv egyházát, hogy elnyomja az oroszokat, sőt megismételte a Róma-gyűlést lihegő sztalin vádat a legveszedelmesebb ellenségről, a pápa *„gonoszságáról”*, holott az is köztudomású, hogy Róma a vitás kérdéseket a békeség és szeretet jegyében kívánja megoldani. Jellemző, hogy a moszkvai és bukaresti pátriárka visszautasította a római rendkívüli színódusra történt meghívást.

Nem egyedülálló jelenségről van itt szó. Ezt mutatja Artyom moszkvai pópa szlavofil fundamentalista elveket valló, egyházára ősidők óta jellemző, mondhatnók idegengyűlöletet kifejező kijelentése: *„A vallási és szellemi pluralizmus a legveszélyesebb Oroszország számára. Moszkvában nincs helye a protestánsoknak és katolikusoknak.”*

Ugyanakkor a korunk szellemi kultúrájának követelményeit ismerő európai látókörű oroszföldi értelmiség, jól tudván, hogy nincs európai kultúra antik és egyházi kultúra nélkül, elutasítva *„a múltat végképp eltörölni”* akaró internaci-

onalista jelszót és tudatosan vállalva „a múlt mélységesen mély kútjának” feltárását, az igazság keresését, világosan látja azt a törekvést is, hogy az ateista hatalom bukása után keletkezett szellemi vákuumot vagy annak legalábbis egy részét (nagyobbik részét) a fundamentalista és ismét *hivatalossá* váló ortodox egyház óhajtja betölteni. (Lásd: A *hivatalos* állami ceremóniakon a *hivatalos* részvételt). Ennek a tényeket feltáró igazságot kereső értelmiségnek a szava megjelenik a kulturális tőzsdén még jó árfolyamú sajtó hasábjain s többek között azt is tudomására hozzák a tisztelt publikumnak, hogy a jezsuiták visszatérnek Oroszországba. Nem elírásról van szó, hanem valóban *visszatérésről*. Volt tevékenységük színhelyére térnek vissza annak a rendnek a tagjai, akiket — többek között — az elvi szilárdság mellett a tudományok magasszintű művelése is jellemez; s akiknek neve mind az ateista, mind a sovinszta sajtóban mindig a negatív, az elutasítandó, megvetendő jelzői szerepet töltötte be, s akikre a hivatalos politika az orosz és „szovjet” nép ellensége bélyegét sütötte.

Az igazságkeresés elve alapján meg kell állapítanunk azt a tényt is, hogy az újabb, még szovjet jelzővel illetendő szakirodalom objektivitásra törekvő egyes szerzői elismerik a jezsuiták tevékenységének pozitív következményeit, s az ellenzós ideológiai korlátok ellenére elismerően is tudnak írni a múltban Oroszországban tevékenykedő protestánsok és a „leggonoszabb ellenség”, a Róma küldte jezsuiták munkájáról.

Ez a rend alapította az ún. Rzeczpospolita (a lengyel-litván unió) fennállása idején a kisoroszok földjén 1574 decemberében az első iskolát, ill. kollégiumot. A katolikus hit terjesztésében a nyomtatott szöveg alkalmazása a jezsuita rend szokásos tevékenységéhez tartozott a 16. század második felétől kezdődően (Vö. Sz. N. Plohij: *A pápaság és Ukrajna* Kijev 1989). Az említett időben és területen a pravoszláv, a katolikus és protestánsok közötti küzdelemből a tudomány került ki győztesen. 1579-ben a vilniusi jezsuita kollégium akadémiai, azaz egyetemi rangot kapott. Az alapító oklevélen április elsejei keltezéssel Báthori István neve olvasható. Antonio Possevino (1533—1611), aki Rómából Báthori és Rettegett Iván közötti közvetítőül küldetett, valamint rendtársai az egyházi uniót támogatták elsősorban, de természetesen a munka kapcsán erőteljesen fejlődött a tudományos élet is. Geraszim Szmotrickij, az osztrogi pravoszláv iskola vezetője, az „első Ivovi nyomdással”, a Moszkvából menekülni kényszerült I. Fedorovval együtt jelentette meg az „Osztrogi Bibliát” 1581-ben (egy eredeti példánya a nyíregyházi teológiai főiskolán is található). Fia, Meletij Szmotrickij, az egyházi uniót elfogadó szerzetes, aki iskoláit a vilniusi jezsuitáknál, valamint a lipcsei és wittenbergi egyetemeken végezte, kiemelkedő személyisége lett a szláv nyelvtudományoknak. Műveit Lomonoszov „a tudomány kapujának” nevezte.

Az orosz kereszténység ezeréves évfordulójára kiadott vékony egyháztörténelemben is találunk az orosz földön tevékenykedő jezsuitákkal kapcsolatos objektivitásra törekvő megállapításokat. Szó esik benne „a tudományos vonatkozásban magasszintű katolikus és protestáns kollégiumokról és gimnáziumokról”. Megállapítást nyer az is, hogy sok, az orosz föld nyugati részén tevékenykedő klerikus végezte tanulmányait lengyel vagy más katolikus avagy protestáns egyetemen. Hivatkozás történik A. Possevino 1581-ben írt levelének arra a kitételére, hogy a szlucki és osztrogi orosz hercegnek is van nyomdája és iskolája és ezek segítik a *schizma* (szakadárság) terjesztését. Csak érdekességként említem, hogy az egymással heves harcot vívó két keleti rítusú egyház papjai olykor összedolgoztak. Így pl. az 1850-es években Pesten megjelenő Cerkovnja Gazeta

c. unitus folyóirat szerkesztője, I. Rakovszky nyelvi vonatkozásban Vojtovszkij és Rajevszkij orosz követségi papok segítségét is igénybe vette.

Nem hagyható figyelmen kívül az a történelmi tény, hogy amikor a nyugati uralkodók folytonos támadásának és erőteljes nyomásának engedve XIV. Kelemen Pápa 1773-ban eltörölte a jezsuita rendet, II. Frigyes porosz király és II. Katalin cárnő nem engedték országukban kihirdetni a feloszlató pápai brevét, ennek következtében később VI. Pius megengedte Oroszországban új tagok felvételét és ottani rendfőnök választását. Végül I. Sándor cár betöltötte a rend működését. Ennek oka: mindkét fővárosban (és más városokban is pl. Odeszszában és Asztrahánban) a rend befolyása alá kerültek a nemesség képviselői; a legjobb családok gyerekei a pétervári jezsuita kollégiumban tanultak és később — *horribile dictu* — az is kiderült, hogy a dekabristák közül kilencen ebben az iskolában végeztek tanulmányaikat.

P. J. Csaadajev, az ismert „nyugatos” író „filozófiai leveleiben” a következőket írja Oroszország történelmi hivatásáról:

„Nem minden történelmi fejlődés haladás is egyúttal. Ez nem is külső eseményekben mutatkozik, hanem az eszmében, amely bennük nyilvánul meg. A nyugati népek története leköt bennünket, mert benne a kereszténységnek, mint Isten országának a földön való kibontakozását látjuk. Kína történelme ellenben hidegen hagy, mert nem találunk benne uralkodó eszmét. Oroszország Nyugat és Kelet között támoanyag anélkül, hogy világosan látná útját, s fejlődésében sem az eszme, sem a cél nem ismerhető föl. Egyedüli megmentője volna Oroszországnak (a múlt és jelen nélküli országnak), ha egész nemzetnevelését újra kezdi. Ez pedig csak Nyugattal kapcsolatban lehetséges, mert csak egy igazi kultúra van: a nyugati, az európai s csak egy igazi kereszténység van: a római katolikus. Amíg Oroszország céltudatosan erre, a nagy népek közös útjára nem lép, jelentősége oly csekély lesz, mint akár Abessziniáé.”

A levél tartalma a cári birodalomban felháborítónak számított, az orosz nemzeti jelleg megtagadását jelentette, szerzőjét elmeorvosi ellenőrzés alá helyezték, a cenzort menesztették. De minthogy a „természetet vasvillával kiűzni” nem lehet, nemcsak a nyugatos eszme, hanem a nyugati kereszténység iránti érdeklődés erőteljesen nyilvánul meg, amit gyakorlatban igazol a konvertiták száma. Közöttük két jezsuitát is találunk. I. Gagarin volt párizsi követ mellett a múlt század hatvanas éveinek filozófiai-teológiai vitáiból jó ismert I. Martinovot azért is említem, mert a J. F. Szamarinnal folytatott vitája után az utóbbi az 1868-ban Moszkvában kiadott könyvében sommásan kijelenti: A jezsuiták többé nem láthatják meg Oroszországot. S a történelem érdekes fintora: a hivatalosan is regisztrált utolsó (?) jezsuita Monseigneur d’Herbigny a szovjet hatalom idején, a huszas években tevékenységével még igyekezett segíteni az orosz egyház belső életében Tyihon pátriárka üldöztetése, majd az új pátriárka választása idején. Működtek-e illegálisan később is jezsuiták „szovjetföldön”? Talán a közeljövőben erről is értesülünk. Adig is érdemes elolvasni az 1920-as évek végén íródott művet (regényt?): Kühnelt-Leddhin Erik: *Jezsuiták, nyárspolgárok, bolsevikik*. Bp., é.n.)

A *Literaturnaja Gazeta*ának adott nyilatkozatában P. Giuseppe Pittau, a Keleti Intézet, illetve a Collegium Russicum irányítója többek között arról is beszélt, hogy a jezsuita rend három helyen nyit képviseletet a mai Oroszországban: Moszkvában, Szentpétervárott és Novoszibirszkben. Engedélyt kérnek, ahogy ez szokás, a helyi hatóságoktól is, házat vásárolnak és haladéktalanul *dolgozni* kezdenek. Ez a tevékenység kezdetben szerény lesz, de most többre még nincs

lehetőség. Novoszibirszkben viszont már kulturális központot nyitnak. Az egyetem vezetősége arra kéri őket, hogy aktívan vegyenek részt a teológiai, filozófiai és vallási kérdések vitájában. Mindez a kulturális kapcsolatok keretében történik. Feladatuk abban áll, hogy meggláttassák az emberekkel, mit tud nyújtani a kereszténység a ma sorjában felmerülő tudományos, technikai stb. kérdésekkel kapcsolatban. Természetes, hogy az ott élő katolikusok minden segítséget megkapnak. Nem cél a pravoszlávok „térítése”, sem hatás gyakorlása a belföldi események menetére. Sem segítséget, sem engedélyt nem kérnek a pravoszláv egyháztól, de tájékoztatást adnak szándékaikról és tevékenységükről. Minthogy a jelenlegi rendszer biztosítja a gyakorlatban is a lelkiismereti és vallásszabadságot, szabadon és önállóan kívánnak dolgozni a megjelölt területeken.

A cikk szerzője megállapítja, hogy a jezsuiták aligha választhattak volna alkalmasabb időt a visszatérésre. Mert ha Szamarin megállapítása, hogy ti. „a jezsuitákkal való kapcsolatteremtés veszélyes a pravoszlávia mélységeit nem értők számára” igaz és aktuális volt 120 évvel ezelőtt, akkor nincs mit beszélnünk a máról, amikor már nem létezik sem az a pravoszlávia, sem az a Szamarin. Az orosz pravoszláv egyház számára, amelyet már a jezsuiták nélkül is próbára tesz a katolikus főlény s amelynek belsőleg is több fronton kell küzdenie, a dinamikus, az ügyes, a modern gondolkodású, a vallási dogmák kérdéséhez evilági módon közeledő jezsuiták jelenléte erősen megnehezíti és bonyolítja a dolgok menetét.

A szerző úgy látja, hogy bizonyos idő elteltével a jezsuiták az új helyükön is az értelmiség elitjévé, a vallási-filozófiai tanácskozások feltétlen résztvevőivé válnak, a „legjobb családok gyermekei” kollégiumaikban és egyetemeiken fognak tanulni, minthogy azok, természetesen megnyílnak. A jezsuiták bekapcsolódása a kulturális életbe professzionális jellegű lesz — és elég most hivatkozni csak a „Szimbólum” című folyóiratukra, amely évek hosszú sora óta jelenik meg és az orosz-katolikus kapcsolatoknak szenteli tevékenységét.

„Természetesen távol áll tőlem még a gondolat is, hogy félni kellene ettől a „hálózatától” vagy, hogy be kellene tiltani a rendet. Ez egyrészt lehetetlen, másrészt — és ez a lényeges — értelmetlen lenne: eszmével ugyanis csak eszme versenyezhet. De az is lehetséges, hogy a jezsuiták jelenléte rákényszeríti az Orosz Egyházat arra, hogy a korszerűség követelménye alapján foglalkozzék saját belső peresztrojikájával és egy életképes pravoszlávia kérdéseivel?”

És nem véletlen az sem, hogy ezzel a kérdőmonddal fejezi be eszme-futtatását az említett újság riportere.

És az sem véletlen, hogy ennek a cikknek a szerzője éppen most idézi fel a huszas évek már említett katolikus „rasender Reporter”-jének több mint hatvan éve leírt véleményét a szovjet arisztokrata párttagokról, a nyárspolgár-együttfutókról és a milliós tömegekbe jegecesedett kicsinyességükről, az odaát élő jó emberkékről, akik: „Ha nem rohamozzák le Európát, teljesen elmeszesednek és ideológiáikban eleven testtel rothadnak el; ha megrohamozzák Európát, akkor ugyanaz a sors vár rájuk, mint a gótokra, akik szétszakították a római birodalmat, hogy aztán átvegyék a katolicizmust, a római jogot, a római kultúrörökséget”. De „legyünk csak egészen tárgyilagosak és becsületesek: A szovjetek keresztény szempontból — eltekintve eretnek rémtetteiktől — több felépítő munkát végeztek, mint a Nyugat kupon- és részvényvészopói. Nekünk a kettő közül egyiknek sem szabad magunkat eladnunk.”

Videant Consules!